

Григорчук М.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
ORCID: 0000-0003-0523-030X

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА СТАН ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ)

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON THE STATE OF LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF ECONOMIC ENTITIES (THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS)

Зважаючи на відсутність наукових досліджень щодо впливу COVID-19 (гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2) на загальносвітову економіку та економіку України, автор зробив спробу вперше надати новітнім економіко-правовим явищам, що мають місце в господарській діяльності, теоретико-правового характеру. Основна увага приділена визначенню зовнішніх і внутрішніх чинників, які зумовлюють сучасний стан міжгосподарських зв'язків на межі дотримання встановленого конституційного порядку у сфері господарювання. Проблема співіснування легітимних тотальних заборон та конституційних положень про свободу підприємницької діяльності до цього часу не розглядалася крізь призму оцінки стану правової захищеності економічних прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Автор, посиляючись на положення Конституції України, Господарського, Господарського процесуального кодексів України, інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, насамперед, щодо протидії поширенню коронавірусної хвороби, здійснює теоретико-правову оцінку якості та ефективності застосування юрисдикційних форм захисту підприємцями порушеного суб'єктивного права з позицій доступу до реального здійснення права на захист. Порушуючи проблему впровадження повномасштабного функціонування електронного суду як одного з найбільш дієвих легітимних інструментів відстоювання і поновлення порушеного права, автор вважає, що в такий спосіб одночасно забезпечується максимальний захист від загрози поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. До таких висновків автор доходить у результаті вивчення результатів пілотних проектів із впровадження в окремих регіонах проекту «Електронний суд».

Наводячи приклади щодо використання наказного провадження як форми найбільш швидкого і найменш фізично і матеріально затратного способу відновлення легітимними інструментами судового захисту порушеного права суб'єктами господарювання, зосереджується увага на необхідності більш чіткого формулювання партнерами по бізнесу на первинних стадіях співробітництва можливостей звернення до суду на умовах положень саме наказного провадження.

Оцінюючи роль досудових і позасудових форм вирішення господарських спорів, автор обґрунтовує значення медіації (посередництва) для збереження здорового підприємницького клімату між учасниками такого спору, а також сприяння їх подальшому співробітництву на основі ними ж вироблених рішень із врегулювання конфлікту.

Ключові слова: пандемія, суб'єктивне право, господарський спір, наказне провадження, медіація, посередництво.

Given the lack of research on the impact of COVID-19 (acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2) on the global economy and the economy of Ukraine, the author tried for the first time to give a theoretical and legal character to the latest economic and legal phenomena. take place in economic activity. The main attention is paid to the definition of external and internal factors that determine the current state of inter-economic relations on the verge of compliance with the established constitutional order in the field of management. The problem of coexistence of legitimate total prohibitions and constitutional provisions on freedom of entrepreneurial activity has not been considered so far through the prism of assessing the state of legal protection of economic rights and legitimate interests of economic entities.

The author, referring to the provisions of the Constitution of Ukraine, Commercial and Commercial Procedural Codes of Ukraine, other laws and regulations, primarily on combating the spread of coronavirus disease, carries out a theoretical and legal assessment of the quality and effectiveness of jurisdictional forms of protection of violated subjective rights. from the standpoint of access to the actual exercise of the right to protection. Raising the issue of introducing the full functioning of the e-court as one of the most effective legitimate tools to defend and restore the infringed right, the author believes that this provides maximum protection against the threat of acute respiratory disease COVID-19 caused by Coronavirus-2 SARS. The

author comes to such conclusions as a result of studying the results of pilot projects for the implementation of the "Electronic Court" project in some regions.

Giving examples of the use of injunctive relief as a form of the fastest and least physically and materially costly way to restore the legitimate tools of judicial protection of violated rights by businesses, focuses on the need for clearer formulation of business partners in the early stages of cooperation namely injunctive proceedings.

Assessing the role of pre-trial and out-of-court forms of resolving economic disputes, the importance of mediation (mediation) for maintaining a healthy business climate between the parties to such a dispute, as well as promoting their further cooperation based on their own decisions to resolve the conflict.

Key words: *pandemic, subjective law, commercial dispute, injunction proceedings, mediation, mediation.*

Говорячи про реальний стан економіки держави, неможливо оминати увагою всесвітній соціально-економічний параліч внаслідок COVID-19. Неочікуваний деструктивний вплив протиепідеміологічних заходів всередині країн, фактичний неочікуваний розрив економічних зв'язків між державами внаслідок тотального закриття кордонів, відсутність будь-якого транспортного чи авіасполучення призвели до глобального економічного колапсу, який на довгі роки визначить вектори розвитку кожної окремо взятої країни.

Досліджуючи правові засади захисту суб'єктів господарювання, науковець неодмінно врахує загальну ситуацію в суспільстві, де відбуваються процеси легітимного державного втручання у сферу поновлення порушеного права. У такому разі початковою точкою відліку слугуватимуть конституційні положення про те, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50)), та кожен має право на професійну правничу допомогу (ст. 59) Конституції України [1].

Не виходячи за межі правової дискусії, ми змушені звернути свої подальші висновки з тими соціально-економічними чинниками, які існують де-факто. Найпершим і найважливішим є те, що відповідно до рішення ВООЗ зараження коронавірусом визнано пандемією, тобто є всі формальні підстави розглядати цю ситуацію як суспільно небезпечну. На світовому рівні йдеться про обґрунтовану необхідність обмеження причин і шляхів, які сприяють поширенню хвороби. Такі положення містяться в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), а саме: ст.ст. 8–11 припускають втручання в основні права там, де це є «необхідним у демократичному суспільстві для захисту здоров'я» [2].

Цілком очевидним є те, що в такій ситуації не може бути єдиної правової оцінки глибини обмежувального втручання в основоположні права і свободи людини. Практика засвідчує, що, наприклад, суд Чехії 23 квітня 2020 р. визнав

дії уряду в рамках боротьби з поширенням SARS-CoV-2 протизаконними. У рішенні суду зазначено, що обмежувальні заходи мали прийматися не як екстрені розпорядження Міністерства охорони здоров'я, а як закон про дії в рамках надзвичайного стану. Суд також зазначив, що окремі відомства не мають повноважень приймати рішення такого масштабу і навіть у нинішній ситуації мають дотримуватися норм правової держави [3].

Екстраполюючи такий підхід до українських соціально-економічних реалій, можна також поставити під сумнів обґрунтованість дій Уряду щодо обмеження прав на території України та виправданості меж втручання в права підприємців. Для висловлення будь-якого компетентного судження з цього питання необхідно фахово оцінити, чи дійсно мала місце суспільна небезпека, яка б виправдала поголовне зупинення діяльності господарюючих суб'єктів, чи були вжиті заходи адекватними рівню загрози та чи було ефективним вітчизняне законодавство.

Україна, перебуваючи в скрутному економічному становищі, вживала і вживає заходів щодо мінімізації пагубного впливу невизначеного в часі зупинення підприємницької діяльності. Зазначаючи колосальних економічних втрат, представники мікро-, малого і середнього бізнесу намагаються з усіх сил втриматися від банкрутства і максимально зберегти наявне в них майно.

Підпадаючи під різні рівні заборон щодо ведення господарської діяльності, підприємці намагаються підлаштуватися під перманентно мутовані рішення Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших компетентних органів і хоч якось зберегти роками напрацьований авторитет і економічні зв'язки.

В умовах значного обмеження прямого спілкування на всіх рівнях, зокрема на господарському, необхідне впровадження нових форм підприємницького співробітництва. Тому постає завдання забезпечити належний рівень правового захисту прав суб'єктів господарювання з причини невідомості чинних механізмів захисту.

Не відступаючи від задекларованих конституційних принципів верховенства права, але й максимально адекватно відповідаючи на сучасні соціально-економічні виклики, пов'язані з пан-

демією, держава має завдання максимально урівноважити рівень обмежувальних заходів і сприяти відкриттю і підтримці нових шляхів економічного розвитку. З огляду на превалюючу роль імпортової складової частини в економіці України, а також обмеження транскордонного руху, значно ускладнилися прямі господарські контакти. Така ситуація вимагає підвищення ефективності превентивних захисних дій із боку всіх учасників господарської сфери.

За таких умов на передній план виходять первинні юрисдикційні і неюрисдикційні заходи, метою яких є створення здорового мікроклімату в підприємницькому середовищі. При цьому необхідно враховувати об'єктивні ускладнення в доступі до правосуддя через переведення судів на роботу в режимі спрощеного (письмового) провадження чи розгляду справ без повідомлення сторін.

Будучи віддзеркаленням сучасної соціально-економічної ситуації, суб'єкти господарювання рівною мірою потребують правового захисту їх суб'єктивного права, яке повсякчас порушується на всіх рівнях державного впливу, а також, як похідний результат, реалізації повноважень місцевими органами самоврядування.

Встановлюючи відповідно до положень Конституції України правовий порядок, законодавець чітко визначив межі дозволеної поведінки підприємця, а також означив основні аспекти в підходах до розуміння категорії «конституційні основи правопорядку у сфері господарювання» (ст. 5 Господарського кодексу України), розробив і декларував загальні принципи господарювання (ст. 6) та принципи підприємницької діяльності (ст. 44) Господарського кодексу України [4].

Разом з тим на сучасному етапі у зв'язку із запровадженням тотальних протиепідемічних заходів у загальносвітовому масштабі формально чинне правове поле підприємницької діяльності значно звузилось. У такому разі говоримо про об'єктивні чинники, які перешкоджають фізичному контакту як виробників, так і споживачів готових товарів.

Проведений моніторинг викладених в Єдиному державному реєстрі рішень, а також вибіркового аналізу призначених до розгляду справ судами першої і апеляційної інстанції засвідчив про значне обмеження можливостей підприємців-учасників судових процесів повноцінно застосувати легітимні інструменти правового захисту порушеного права. Ми вбачаємо основне протиріччя між задекларованим принципом змагальності в судовому процесі та реальною можливістю його застосувати через перенесення судових процесів у спрощену (письмову) форму. Такий спосіб розгляду судами справ різних категорій значною мірою позбавляє учасників процесу змоги довести свою правоту і належно обґрунтувати надані в позові чи відзиві на позов докази.

Саме за таких умов необхідне додаткове глибинне теоретико-правове дослідження проблем правового захисту прав суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей застосування юрисдикційних форм відновлення порушеного права під час функціонування загальнодержавних протиепідеміологічних превентивних заходів. Відправним пунктом такого наукового пошуку обґрунтовано виступає Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», якою з 12 березня 2020 р. до 22 травня 2020 р. на всій території України встановлено карантин [5].

Згідно з п. 2 Постанови заборонено, зокрема, діяльність більшості господарюючих суб'єктів приватної і колективної форм власності і різних галузях економіки. У цьому разі говоримо про сферу обслуговування в найбільш широкому розумінні цього поняття, оскільки більшість підприємців зайнята саме в цьому сегменті економіки. Тому обмеження прямих контактів із клієнтами, зокрема, під час проведення культурних, розважальних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших заходів, в яких бере участь понад 10 осіб, роботу суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів, зокрема закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, торговельного і побутового обслуговування населення, крім роздрібною торгівлі продуктами харчування, паливом, засобами гігієни, лікарськими засобами та виробами медичного призначення, засобами зв'язку, провадження банківської та страхової діяльності, а також торговельної діяльності і діяльності з надання послуг із громадського харчування із застосуванням адресної доставки замовлень за умови забезпечення відповідного персоналу засобами індивідуального захисту (пп. 2, 3 п. 2 Постанови) значною мірою завдали шкоди фінансово-економічному становищу таких суб'єктів. Оцінювати ситуацію в державному масштабі компетентно неможливо, оскільки відсутнє навіть прогностичне розуміння подальших загальнопланетарних кроків та урядових заходів щодо подолання небезпеки поширення коронавірусу.

Забезпечуючи належний рівень правового захисту прав суб'єктів господарювання в умовах пандемії, суб'єкти правового захисту мають завдання не тільки щодо дотримання законності і поновлення порушеного права, а й створення безпечних санітарно-гігієнічних умов для такої діяльності. Саме з цих причин на порядку денному стоїть питання повномірному впровадження «Електронного суду». Для теперішніх соціально-економічних умов, ускладнених пандемією, таке нововведення стало б справж-

нім осередком санітарної безпеки учасників процесу, які не мали б обов'язку прибувати до суду. Проте поверхневе дослідження проблеми введення його в дію як пілотних проектів в окремих регіонах продемонструвало значний опір суддівського корпусу. У цьому судженні ми посилаємося на матеріали Х. Венгрияк (експерта з юридичних питань електронного документообігу Intecrasy Deals), яка в статті «Все, що потрібно знати про електронний суд» зазначає, що перелік пілотних судів для можливості тестування підсистеми «Електронний суд» містить Наказ ДСА України від 22.12.2018 р. № 628 (зі змінами та доповненнями) [6]. Нині до пілотних належать всі місцеві та апеляційні суди, а також Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду.

У зв'язку з тим, що ЄСІТС не була запущена вчасно і нині невідомо, коли вона запрацює, з'явилася низка проблем. Зокрема, виявилось, що українські суди дедалі частіше відмовляються розглядати заяви, які надходять до них в електронному вигляді через «Електронний суд». Про це говориться у відповідному листі ДСА до РСУ, про який стало відомо у вересні цього року. Виявилось, що судді почали приймати ухвали про залишення без руху позовних заяв, надісланих через «Електронний суд».

У таких ухвалах судді посилаються на Перехідні положення чинних процесуальних кодексів, якими передбачено, що до дня початку функціонування ЄСІТС подання, реєстрація, надсилання процесуальних та інших документів, доказів, формування, зберігання та надсилання матеріалів справи здійснюються в паперовій формі. Окремі суди обґрунтовують відмову відсутністю офіційного оголошення про функціонування ЄСІТС, а також тим, що Вища рада правосуддя не затвердила положення про ЄСІТС.

Реакцією на зазначений лист ДСА стало рішення Ради Суддів України від 20.09.2019 р. № 75 [7], в якому РСУ рекомендувала судам приймати до розгляду документи, отримані з використанням підсистеми «Електронний суд» [8].

Ще одним дієвим інструментом правового захисту прав суб'єктів господарювання виступає використання повноважень нотаріуса, а також застосування наказного провадження згідно з пп. 1 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України [9], що передбачає в договорах про господарське співробітництво положення про можливість звернення до суду саме в такій формі.

Вважаємо також, що сфера відновлення порушеного права в підприємницькому середовищі не може обмежуватися юрисдикційними інструментами захисту. У цьому разі говоримо про позасудові форми врегулювання конфліктів, серед яких особливої популярності набуває медіація (посередництво). Навіть не маючи під собою нормативного підґрунтя, керуючись

виключно зусиллями доброї волі та здоровим глуздом, сторони конфлікту роблять спроби мирно, за допомогою незацікавленого посередника, без звернення до судових та інших державних правозахисних органів вийти зі скрутною ситуації. При цьому розглядається перспектива зберегти хороші ділові стосунки і навіть продовжити співробітництво.

Право на судовий захист не позбавляє суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання спорів. Це може бути передбачено цивільно-правовим договором, коли суб'єкти правовідносин добровільно обирають засіб захисту їхніх прав. Досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням кожного з учасників правовідносин і за відсутності в договорі застереження щодо такого врегулювання спору [10].

Говорячи про медіацію як один із найбільш дієвих інструментів відновлення порушеного права суб'єкта господарювання, ми звертаємося до основних положень цього процесу, який, на думку Г.В. Єрьоменко, є процесом переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить всіх учасників переговорів. Тобто медіація – це один із так званих альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів, ефективність якого є дуже високою [11].

При цьому ми спираємося на те, що Конституція України надає право кожному учасникові правовідносин обрати найбільш сприятливі і прийнятні для нього форми захисту. Передбачаючи можливість застосування досудових (позасудових) форм врегулювання господарських спорів чи альтернативного їх вирішення, законодавство розширює права суб'єктів господарювання на визначення шляхів «полюбовного» врегулювання господарських конфліктів.

Проведений нами історико-правовий аналіз низки етапів практичних зусиль щодо впровадження медіації в правове поле України показав, що пропонувані пілотні проекти, насамперед, у сфері господарювання, які мали місце наприкінці ХХ ст. на Донбасі, не набули легітимного обрамлення у формі профільного закону.

Іншим висновком із вивчення процесу впровадження медіації в Україні є те, що вітчизняна правова наука активно підтримувала впровадження визнаних світовою спільнотою способів вирішення спірних питань без звернення до суду. Вивчення і на цій основі проведений нами спектральний правовий аналіз вітчизняного наукового доробку з питань медіації показали, що правники майже одностайно в основу медіації як методу позасудового врегулювання спорів

покладають такі принципи: добровільність, конфіденційність, щирість намірів щодо вирішення конфліктів, неупередженість посередника (медіатора), правоздатність сторін, неформальність та гнучкість процедури медіації.

Проведені узагальнення свідчать, що стадіями медіаційного процесу пропонується визнати влаштування переговорів між сторонами конфлікту, адекватний переказ претензій сторін, висвітлення зацікавленості сторін, пошук причини спору, розробку методів розв'язання конфлікту, підписання угоди про примирення.

Застосований компаративістський метод наукового дослідження для цієї ситуації дає змогу зробити авторське узагальнення і висловитися, що наведені принципи медіації не повністю характеризують цей неформальний інститут, оскільки містять посилання на ті категорії, які належать до сфери моралі, а тому не можуть

набути чітких і зрозумілих формалізованих ознак для подальшого виходу з конфліктної ситуації. Наведене судження ставить перед науковцями завдання ґрунтовно доопрацювати оприлюднені принципи з метою надання їм нормативного оформлення у відповідному законі.

Підводячи ризик в цьому дослідженні, ми розуміємо, що, вперше досліджуючи вплив пандемії на рівень правового захисту праву суб'єктів господарювання на основі авторських суджень і висновків, викликаємо наукову дискусію, а, можливо, й категоричне невизнання оприлюднених нами суджень. Проте ми переконані, що будь-яка дискусія сприятиме більш глибокому і повномірному дослідженню проблем, пов'язаних із забезпеченням належного рівня правового захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання в умовах карантинних обмежень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 02.08.2020).
3. Суд в Чехії признав незаконними меры правительства против коронавируса. URL: <https://www.dw.com/ru/суд-в-чехии-признал-незаконными-меры-правительства-против-коронавируса/a-53220623> (дата звернення 02.08.2020).
4. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15?find=1&text=АКЦИОН#w110> (дата звернення 02.08.2020).
5. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п#Text> (дата звернення 02.08.2020).
6. Наказ Державної судової адміністрації України від 22.12.2018 р. № 628 (зі змінами та доповненнями). URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/628_18.pdf (дата звернення 02.08.2020).
7. Рішення Ради Суддів України від 20.09.2019 р. № 75. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=93&page=4&perpage=8> (дата звернення 02.08.2020).
8. Венгрияк Х. Все, что нужно знать про «Электронный суд». URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vse-shcho-potribno-znati-pro-elektronniy-sud.html>.
9. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n2065> (дата звернення 02.08.2020).
10. Григорчук М.В. Досудове врегулювання як засіб вирішення господарського спору. *«Правничий вісник» Університету економіки та права «КРОК»*. 2016. № 24. С. 105–111.
11. Єрьоменко Г.В. Медіація як спосіб вирішення суперечок. URL: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374> (дата звернення 02.08.2020).